

Tamara Alebić, prof.¹
Izv. prof. dr. sc. Ivan Balta
Filozofski fakultet u Osijeku

PLEMSTVO ORAHOVAČKOGA KRAJA KROZ PROŠLOST

Uvod

Razmišljati o plemstvu orahovačkoga kraja u XIX. stoljeću a ne spomenuti plemstvo istoga kraja u srednjemu vijeku o čijemu postojanju i djelovanju znamo iz pisanih izvora, bilo bi pogrešno. Spominjući srednjovjekovno plemstvo, prije svih mislimo na nadaleko poznate knezove iločke, odnosno najpoznatijeg među njima, Lovru Iločkoga.

Osim toga, plemstvo Orahovice spominje se i u novelama hrvatsko-austrijskog pisca Alexandra Friedricha Rosenfelda, poznatijeg pod imenom Roda Roda. On u svojoj knjizi *Pripovijesti iz Slavonije*, pisanoj na njemačkom jeziku prije nešto više od stotinu godina, piše o plemićima iz Orahovice, ali ne kao stvarnim, nego izmišljenim likovima. Njegovi su zemljopisni navodi često zbunjujući. Neka su mjesta određena vrlo točnim relacijama (Voćin - Slatina, Osijek - Tenje), a druga se imena pak prešućuju (Orahovica i Našice), dok se imena nekih trećih zamjenjuju izmišljenima (Guta umjesto Miholjac ili Moslavina, Čuprija umjesto Našice ili Virovitica)². Taj je pisac kao malo dijete došao iz Češke sa svojim ocem na pustaru u Zdence, u blizini Orahovice. Tamo mu je otac imenovan upraviteljem na imanju grofa Pejačevića.

Roda Roda piše za čitatelje s njemačkog govornog područja, a nije mu bila važna ni kartografska točnost. U prvom poglavlju knjige problematična su imena plemenitaša, o kojima Roda Roda piše sarkastično. U Slavoniji nikada nije postojala veleposjednička obitelj Sokolović, a jednako su sumnjivi i Amiđe i Mirkovići. Brojni detalji odaju da je Roda

¹ Tamara Alebić, prof., polaznica poslijediplomskoga studija na Sveučilištu u Dubrovniku i izv. prof. dr. sc. Ivan Balta, Filozofski fakultet u Osijeku (preoblikovani diplomski rad)

² Roda Roda, *Pripovijesti iz Slavonije*, NMZH, Zagreb, 1998, str. 237.

Roda izuzetno dobro poznao zemljoposjednički ambijent i da je karaktere najvjerojatnije izvodio prema modelima iz stvarnog života. Moguće je pretpostaviti da je kao prototip za Albina Sokolovića poslužio grof Ladislav Pejačević (1824. – 1901.) u čijoj se službi godinama nalazio piščev otac.

Povijesni tragovi plemstva Orahovice naglo su prekinuti dolaskom Turaka i u povijesti ih naprosto više nema, a kad su Turci potisnuti iz Slavonije, pa i iz Orahovice, najprije je carska komora htjela preuzeti u vlasništvo čitavu zemlju. Eksperiment je prekinut jer se to ne bi isplatilo. Zemlja je bila opustjela, podivljala i ostala bez radne snage, a područje je bilo u nekom provizoriju zbog još uvijek nedokončanih ratova³. Zato je habsburška vlast počela dijeliti posjede došljacima s Balkana, tj. naočitim ljudima i njihovim družinama. Trebalo je braniti zemlju i obrađivati je. Dmitrije Mihajlović dobio je posjed Orahovicu podno Papuka. Nekoć je to područje bilo vlasništvo iločkih knezova. Zanimljivom je činjenicom da je danas turistički atraktivna ruševina Ružice-grada, tj. ruševina najvećeg utvrđenog dvorca u Slavoniji o kojoj se i danas pričaju mnogobrojne legende, bila također u vlasništvu iločkih knezova. Kada je ukinuto plemstvo 1848. godine, posjed Orahovica bio je sedmi po veličini u Slavoniji.

Slavonija u XIX. i početkom XX. stoljeća

1745. godine obnovljene su tri slavonske županije (Požeška, Srijemska i Virovitička), a 1747. formirana je i slavonska Vojna krajina s tri regimente: gradiškom, brodskom i petrovaradinskom. Županije su u upravnim i provincijalnim poslovima bile podređene vlasti hrvatskog bana i na taj način doista pridružene Hrvatskoj, ali su u poslovima kontribucije bile podvrgnute neposredno Ugarskom namjesničkom vijeću.⁴

Na području slavonskih županija postojale su neke specifičnosti što su usmjerile ekonomsko-društveni i kasnije politički život u druge vode. Riječ je o slavonskim veleposjedima, različitim od onih u Hrvatskoj jer su pripadali najvišoj aristokraciji, većim dijelom i stranoj. Upravo takav sastav slavonskog plemstva uvjetovao je i pojavu prvih manufaktura.

Bitno je obilježje u strukturi feudalnih vlastelinstava u Slavoniji u prvoj polovini 19. stoljeća dominantan udio velikih imanja, koja kao zaokružene cjeline obuhvaćaju i po nekoliko desetaka sela, tj. nekoliko stotina seoskih jedinica. Sve do sredine 19. stoljeća, tj. do ukidanja feudalnog socijalno-ekonomskog sustava na ovom području, 1848. godine, u strukturi

³ Josip Horvat, *Stranke kod Hrvata*, „Privlačica”, Vinkovci, 1994, str. 107.

⁴ *Historija naroda Jugoslavije II*, ŠK, Zagreb, 1959, str. 1037.

feudalne rente susrećemo podjednako radne obveze (tlaka na vlastelinskim zemljišnim površinama) i naturalna davanja dijela seljačke produkcije.⁵

Na području Slavonije u 19. stoljeću, zabilježena je pojačana aktivnost plemstva u agrarnoj ekonomiji, dok u agrarnoj ekonomiji Slavonije početkom 20. stoljeća nalazimo veleposjede usmjerene na iskorištavanje šumskog bogatstva pri čemu se ističu baruni Gutmann, zatim sloj sitnog seljaštva, kao skromnija skupina imućnih seljaka koji su bili sposobni za razvoj moderne poljoprivrede.

Godine 1848/49. politička aktivnost Slavonije u najbližoj je vezi sa zbivanjima u ostalim dijelovima Hrvatske. Dvostruka ekonomska i politička podjarmljenost, kako od strane Austrije, tako i od strane Ugarske, stvaranjem dvojne monarhije 1867.godine, predstavlja osnovnu političku komponentu što traje do propasti Austro-Ugarske 1918.godine.⁶

Administrativno-upravno uređenje slavonskih županija

Na čelu svake slavonske županije nalazio se veliki župan, a njega je imenovao kralj. Dužnost velikog župana bila je da stanuje u svojoj županiji. On je bio jedini službenik u županiji imenovan od kralja, jer sve ostale bira narod u Narodnoj skupštini. Prije nego je preuzeo dužnost, polagao je zakletvu pred Skupštinom. On je bio glava političke, gospodarske i sudske uprave. Osnovna djelatnost velikog župana svodila se na sazivanje županijske skupštine, predsjedavanje skupštini, a pazio je i da se radi po zakonu, te je proglašavao više naredbe. On je upravljao redarstvom u cijeloj županiji. Bio je i predsjednik županijskog suda. Velikom županu najbliži je po rang u županiji, podžupan. U početku je samo jedan izabran, a kasnije su tu dužnost obavljala dvojica podžupana. Prvi je obavljao administrativne a drugi sudačke poslove.⁷ Županija se dijeli na okružja, a okružja na kotare. Veliki bilježnik i podbilježnici predlažu i čitaju na sjednicama predmete za vijećanje te vode zapisnike. Veliki odvjetnik i županijski odvjetnici zastupaju županiju na sudovima, tuže one koji se protuzakonito ponašaju. Veliki blagajnik rukovodi županijskom blagajnom. Županijske račune vodi i pregledava računar, a pisma čuva arhivar, uređuje ih u registrator. Kastelan nosi županijski barjak te pazi na županijsku zgradu.

⁵ Marko Atlagić, *Grbovi i plemstva u Slavonija 1700-1918*, „Zrinski”, Čakovec, 1982, str. 19.

⁶ M. Atlagić, isto, str. 20.

⁷ M. Atlagić, isto, str. 20.

Dolazak Mihalovića na prostore Orahovice

Između 1696. i 1700. godine poteklo je nekoliko bujica naroda s Balkana na sjever. Pokrenula su ih dva prodora habsburških armada u samo Osmanlijsko carstvo, malaksalo nakon poraza pod Bečom 1683. Kolona Eugena Savojskog 1697. prodrla je u Bosnu do Sarajeva, a kolona generala Piccolominića sve do Skoplja.⁸ Uz habsburšku vojsku povukao se i velik broj pučanstva koje ih je poduprlo, uvjereno da je došao kraj turskoj sili. Strah pred odmazdom potjerao je Balkance na sigurno tlo, sjeverno od Save i Dunava. Povijest je to nazvala seobom Srbalja. Pod vodstvom patrijarha Arsenija Crnojevića povuklo se nekih 40.000 obitelji, a nešto ranije iz Bosne pobjeglo je od 20 do 30.000 ljudi.

Masovne seobe bile su pravi kaos jer do njih dolazi iznenada. Seobe 1696. - 1700. djelomice su se odvijale planski. Nisu se povukle samo oružane družine, već narod sa svojom unutarnjom organizacijom. Glavnina je emigranata zasjela između Dunava i Tise, manjina u dijelovima Slavonije i u Srijemu.⁹ Izmiješali su se s ranijim bjeguncima iz Bosne i rijetkim zaostalim starosjediocima. Kad je patrijarh dobio novi položaj (novu stolicu) u Karlovcima, a došljaci privilegije od habsburškog kralja, narod se počeo sređivati, tj. puštati korijenje.¹⁰ Narod je podržao vojnu organizaciju misleći da će se uz habsburšku vojsku vratiti na staro ognjište, no to se nije dogodilo. Uz to, habsburška je vlast činila sve da došljake priveže uza se.

Mihalovići dobivaju plemstvo

Car Karlo III. podijelio je tako 16. ožujka 1717. ugarsko plemstvo „vexilliferu”, zastavniku Dmitriju Mihajloviću, njegovoj ženi Ani, rođenoj Kristoforović, sinu Gavrilu i njihovom cjelokupnom potomstvu.¹¹ Pisar diplome, koji nije bio vješt u slavenskom jeziku, zapisao je patronimik (prezime izvedeno po imenu oca) Mihajlović ugarskim pravopisom Mihalovich. Sve do XIX. stoljeća bila je praksa da se u dokumentima rod piše s oba prezimena. Pridjevak „de Oravicza” podijeljen je u Beču 26. travnja 1805. godine.¹² U Povijesnom muzeju Hrvatske u Zagrebu nalazi se

⁸ Josip Horvat, *Stranke u Hrvata*, „Privlačica“, Vinkovci, 1994, str. 106.

⁹ J. Horvat, isto, str. 107.

¹⁰ J. Horvat, isto, str. 107.

¹¹ J. Horvat, isto, str. 107.

¹² M. Atlagić, isto, str. 50.

spomenik što svjedoči da je ta obitelj do 1763. godine bila pravoslavne vjere te se nazivala Mihajlovići. Do danas se nije uspjelo razjasniti do koje su godine Mihalovići bili pravoslavci, a kada su postali katolici. Svakako se to nije moglo dogoditi, prema tom spomeniku, prije 1763. godine. Na taj su se korak Mihalovići odlučili zato što su kao pravoslavci u civilnim službama imali slabije izgleda za uspjeh. Posljednji ugledni član ove loze bio je ban Hrvatske od 1917. - 1918. godine.¹³ Bio je to Antun pl. Mihalović.

Dmitrije je bio ugledni predvodnik Srba emigranata, sin važnog četovođe Mihajla, i zbog toga je dobio plemstvo. Dugo je održavao tradicijska rodovska imena. Generacijama se nižu Dmitriji-Dimitriji, Ane, Gavrili, Gavre, kasnije mađarizirano, Gabor. Plemstvo su Mihalovići dobili uoči nove ofenzive što je 1717. godine završila osvajanjem Beograda. Odlikovanje je trebalo biti dokaz kako se isplati ratovati na habsburškoj strani.¹⁴ Dmitrije Mihalović 1848. godine dobio je posjed Orahovicu. Tamo podiže kuriju, skladište žitarica, a na mjesnom groblju i danas postoji dobro očuvani nadgrobni spomenik njegova nadglednika imanja.

Korijeni plemićke obitelji Mihalović

U prvom trenutku su ti posjedi bili problematična stečevina, nimalo unosni usred prašume. Još krajem XVIII. stoljeća putniku bi se s Papuka ukazao čitav kraj kao šumovito more, pun divljači i hajduka. Tu se mogao održati jedino soj žilavih, tvrdih ljudi. *Rijetki su zaostali starosjedioci bili zapušteni, mekušni, apatični, odani lošim osmanlijskim navikama.*¹⁵ Zadatak branitelja i pionira mogli su izvršiti jedino došljaci s Balkana. Iz Hrvatske i Ugarske nitko nije htio u tu pustoš. Nakon devet stoljeća tu je prolazno obnovljen klasični feudalizam iz doba Karla Velikoga. Pored Mihajlovića, tako velike posjede u Slavoniji, stekli su i drugi došljaci s Balkana. Podrijetlo im odaju patronimična (prezime po ocu) prezimena: Jankovići, Adamovići, Pejačevići. Posljednji su među prvima dospjeli u Slavoniju, s povlačenjem Eugena Savojskog iz Sarajeva. I rodovska im je predaja spominjala bosansko podrijetlo. *Kao skorojevići, u potrazi za slavnim pređima, tvrdili su da vuku lozu od bosanskih kraljeva!*¹⁶ Naravno, to je potpuno netočno i izmišljeno. Kad su dospjeli u Slavoniju, bili su rimokatoličke vjeroispovijesti i veoma brzo prilagodili su se novom poretku. Neki su već u prvoj generaciji

¹³M. Atlagić, isto, str. 50.

¹⁴Josip Horvat, *Hrvatski panoptikum*, „Stvarnost“, Zagreb, 1965, str. 18.

¹⁵J. Horvat, isto, str. 19.

¹⁶J. Horvat, isto, str. 19.

redovnici - intelektualci, pisci povijesti i zemljopisa Balkana. Na njihovim portretima još početkom XIX. stoljeća, vidljiva je fizionomija balkanskih ljudi, čak s karakterističnim profilom Šiptara, koji su možda u seobama prošli kroz bosanski etnički kotao.¹⁷

Došljaci formiraju čete slavonskih husara. U to vrijeme staleška vojska gornje Hrvatske, dotad pretežito konjica, postaje pješaštvo. Došlo je doba marijaterezijanske reforme, organiziranje Vojne krajine s pješaštvenim formacijama, potrebne za proboj na europskim ratištima. Vojna je krajina zahvatila i liniju duž Save u Slavoniji pa su tad novi feudalcima dobili u zamjenu posjede u sjevernim krajevima. Pejačevići su iz Mitrovice došli na posjede kraj Virovitice, Našica i Osijeka, a bili su oslobođeni vojničke funkcije. Mihalovići (Mihajlovići), mada su im posjedi izvan Vojne krajine i dalje su harali s ljudstvom koje je bilo uz njih. Još početkom XX. stoljeća pučanstvo njihovih nekadašnjih posjeda gotovo 50% je srpsko.¹⁸ To su potomci Mihajlovićevih četa. U sljedećem velikom protuosmanlijskom ratu, jedan Mihajlović diže na oružje odred dobrovoljaca s kojim operira pod Laudonom 1789., prigodom opsade Beograda. Mihajlovićev odred bio je čelni odred u odlučnom jurišu uz uvjet da mu se dopusti tri dana pljačke kad grad bude osvojen.¹⁹

Došljaci su primali utjecaje nove sredine. U prvom redu oni koji su se društveno uzdigli, zamijenili su vojvodstvo ugarskim plemstvom. Veoma su se brzo prilagodili. Težnja za smirenjem dovodi često do kompromisa, pa i kad je cijena visoka, posebice kad dojučerašnji osmanlijski *rajetin* (kršćanin u Osmanlijskom Carstvu koji je morao plaćati harač) u jednoj generaciji može postati *spahija* (zemljoposjednik). Novi feudalcima u Slavoniji, tada prepunoj turskih ostataka, održali su do XX. stoljeća osmanlijski naziv *spahija*, za razliku od naziva zemaljski gospodin, u zapadnim hrvatskim stranama. U to vrijeme plemstvo u Hrvatskoj sve više napušta vojničke službe, dok novim feudalcima u Slavoniji te službe postaju osnovom društvenog razvitka.

Političko-gospodarski život slavonskih županija u XIX. stoljeću

Do druge polovine XIX. stoljeća i do pojave prvih željeznica, Slavonija je živjela odijeljenim životom od Hrvatske. Od civilne Banske Hrvatske teritorijalno ju je dijelilo područje Vojne krajine, a spajala jedino

¹⁷ J. Horvat, isto, str. 19.

¹⁸ J. Horvat, isto, str. 20.

¹⁹ J. Horvat, isto, str. 21.

Sava, s neredovitom plovidbom. I pored prve željeznice, Strossmayeru da bi iz Đakova stigao u Zagreb trebaju dva do tri dana. Pod Marijom Terezijom i u civilnoj je Slavoniji uvedena županijska uprava, kao u Hrvatskoj. Ipak, Slavonija se drugačije razvija. U trima slavonskim županijama politički gospodare spahije, a malobrojno niže plemstvo svojim mentalitetom i interesima, daje pečat političkom izivljavanju u Hrvatskoj. Uz to je Hrvatski sabor 1751. odbio slavonske županije od Zagreba, jer nije htio primati njihove obračune, a bojao se novih financijskih tereta, tj. da će morati trošiti za zaostala područja. Time je nagnao slavonske županije da šalju svoje predstavnike izravno na Ugarski sabor u Požun. To je još više dovelo do odvojenosti Slavonije od Hrvatske. Osim toga, *slavonskim su spahijama bile tuđe tradicije staleža i redova Hrvatske s njihovim državno-pravnim kontinuitetom.*²⁰ Bilo im je strano i hrvatsko ime. Osjećali su se kao ugarsko plemstvo. U izoliranoj se Slavoniji kod vodećeg sloja u drugoj polovini XVIII. stoljeća javlja lokalni patriotizam, redovito kao pokrivač za ekonomske interese.

Početak XIX. stoljeća, s prvim pojavama nacionalizma, javlja se i pojam slavonske narodnosti. Diktat komunikacija, ekonomske prednosti i društveni odnosi povezali su Slavoniju jače s Ugarskom, nego s Hrvatskom. Mađarski način života kao ideal blagostanja postaje osnova slavonskog i kod pojedinca i na svim stupnjevima života. Tek je ilirizam počeo razgrađivati nacionalnu izolaciju Slavonije, a Strossmayer je postao promicatelj i simbol hrvatsko-slavonskog narodnog jedinstva. Nakon II. svjetskog rata s pretposljednjom generacijom Mihajlovića-Mihalovića sigurno su izumrli posljednji *Šlavoniteri.*²¹

Do XX. stoljeća, kroz šest generacija, Mihalovići su pretežito bili carski časnici. Naročito su sudjelovali u marijatercijanskim ratovima. Zbog carske službe nisu se posve hungarizirali. Sve do polovine XIX. stoljeća sačuvali su genotip čvrstog, balkanskog dinarca. Bili su to crnomanjasti muškarci s krupnim tamnim očima, orijentalnog reza. Tip im se počeo mijenjati sredinom XIX. stoljeća. Za vrijeme šleskog rata, časnici dopadljive vanjštine sklapaju prve brakove sa strankinjama. Očarali su šleske kontese. U novoj generaciji crte se smekšavaju, javljaju se modrooki plavi ljudi, čak s crvenkastim preljevom u kosi. Kao što su Habsburzi brakovima širili svoju vladavinu, tako su se potomci balkanskog četobaše, ženidbama počeli uzdizati na društvenoj ljestvici.

Do romantizma početkom XIX. stoljeća, brakovi se planiraju prema ekonomskim i društvenim interesima. I kasnije su brakovi iz ljubavi bili rijetkost. U Ugarskoj, pa i u Hrvatskoj i Slavoniji, socijalni uspon putem

²⁰ J. Horvat, isto, str. 21.

²¹ J. Horvat, isto, str. 22.

braka stvorio je u strukturi baroknog društva osobitost tzv. $\frac{3}{4}$ magnata. Pripadnici se nižeg plemstva žene aristokratkinjama, katkada na taj način uvećavaju imetak i uvijek stječu veze što ih dovode na političke položaje. Žene unose u njihove rodove viši standard civilizacije, aristokratski način života.

I Pejačevići i Mihalovići srodili su se tako sa šleskom obitelji grofova Schaffgotsche.²² Uz to su se Pejačevići i Mihalovići srodili između sebe pa su postali obitelj koja je solidarno djelovala na ekonomskom i političkom području, sve do XX. stoljeća.

Žene su u novom ambijentu prijenosnik stranih utjecaja, shvaćanja, načina života. U svakidašnjicu su donosile sitnice i interese svoje prvotne sredine. To se odnosilo na pukuštvo, odijevanje i način prehrane, pa sve do intelektualnih navika i sklonosti. Presađene u Slavoniju XVIII. i XIX. stoljeća, žene su znatno podigle civilizacijsku razinu slavonskih dvoraca. Dvorci su uglavnom bili jednokatne prostranije zidanice oko kojih se počinju izgrađivati parkovi. Od svjetovnih građevina treba istaknuti mali prizemni dvorac-kuriju Mihalović koju je na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće sagradila plemićka obitelj Mihalović. *Kurija je u tlocrtu veličine 55x15 metara, a ima natkriveni izbočeni ulaz na jugoistočnom glavnom pročelju, okrenut prema perivoju s fasadnim ukrasima klasicističkog obilježja. Istočno od dvorca mali je perivoj površine 6500 četvornih metara.*²³

Ženidbeni su ugovori do u sitnice predviđali visinu miraza, redosljed baštine i osiguranje potomstva. U hrvatskoj i Slavoniji miraz je pretežito bio zemlja. Ženeći se strankinjama, Mihalovići nisu mogli neposredno proširiti zemljišni posjed jer su im nevjeste u miraz donosile novac. Zemljišni im kapital raste do polovine XIX. stoljeća. Ekonomska dinamika veleposjeda, agrarnog kapitalizma u XVIII. i XIX. stoljeću u Hrvatskoj i Slavoniji, slabo je ispitana, mada je do prvih afirmacija novčanog kapitalizma i pojava industrije jedino agrarni kapital imao odlučnu ulogu.

Mihalovići su u javnom životu zemlje početkom XIX. stoljeća slabo vidljivi, mada su se društveno uzvisili. Sinovi u pravilu odlaze u vojničku službu, a kad bi kao časnici „potrošili mladost“, vraćali bi se gospodarstvu. Više od politika, privlačilo ih je razvijanje i širenje agrarnog kapitala. Konačno, osim služenja u vojsci ili crkvi, u ono vrijeme za pripadnike njihove klase i nije bilo druge mogućnosti u čisto agrarnoj zemlji s jednostavnim upravnim mehanizmom. Vjerojatno su došli na glas kao gospodari. Drugačije se ne bi starac Maksimilijan Vrhovac, putujući 1821. godine Slavonijom, potrudio doći u Orahovicu i zabačene Feričance gdje im

²² J. Horvat, isto, str. 23.

²³ Tomislav Đurić, Dragutin Feletar, *Stari gradovi, dvorci i crkve Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema*, Zagreb, 2002, str. 81.

je bio rodovski dvor, samo da posjeti Antoniju Mihalović-Pejačević.²⁴ Vrhovac je uvijek bio zainteresiran za ekonomiju i trgovinu, ali je očigledno htio vidjeti i uzorna gospodarstva. Tijekom jednoga stoljeća, balkanski su se četovođe preobrazili u agrarne kapitaliste.

Plemićka obitelj Mihalovići u Feričancima

Feričanci su u XVIII. i XIX. stoljeću, prema crkvenoj organizaciji, pripadali orahovačkoj župi.

Karlo Mihalović rodio se 4. rujna 1830. u Feričancima, a umro 30. svibnja 1918. u Zagrebu. Prvi je od svog roda politički aktivan. No ubrzo mu je započeo polagani pad. Uzrok je, uz biološko slabljenje, bio političko-društveni preokret. S prvim odrazima industrijske revolucije, dolazi do ukidanja kmetstva. Agrarni kapitalizam u Slavoniji i Hrvatskoj doveden je pred nove probleme; nestalo je jeftine radne snage, pa za održavanje i možebitno širenje proizvodnje, trebalo mu je još više novčanog kapitala. To je moralo pojačati spregu politike i ekonomije. I u toj novoj fazi, Mihalovići „udaraju“ rodovskim pravilima, tj. ženidbenim vezama. Već otprije je poznata bogata plemićka obitelj Pejačevića, s kojom Karlo Mihalović učvršćuje vezu. Ženi se 1861. godine, s Franciskom groficom Schaffgotsche. Njezina je starija sestra Agata tada već bila udana za Adolfa Pejačevića-Retfalskog. Godina je to obnovljenog političkog života nakon francijozefinskog apsolutizma. Tada Karlo Mihalović, Pejačevićev šurjak, ulazi u politiku i to kao unionist. U toj stranci što je za bezuvjetnu uniju s Ugarskom, slavonski je element bio posebnom skupinom. Vođa joj je bio Julije Janković, daruvarski spahija, također potomak došljaka s Balkana. Slavonci su sa svojim interesima i mentalitetom drukčiji od hrvatskih unionista koje vodi Levin Rauch. Od saveza s Mađarima očekuju ekonomske probitke. U prvi su im trenutak državnopravni aspekti unionizma sekundarni, zato što je sukob s mađarskim nacionalizmom u vrijeme ilirizma imao težište u Hrvatskoj. Slavonski su unionisti još sljedećih petnaest godina zasebna skupina umjerenih unionista. Bez uspjeha pokušali su sa Strossmayerovim liberalnim narodnjacima stvoriti neku treću silu, između pravovjernih unionista i pravaša. U toj je skupini Karlo Mihalović bio ekspert za narodno gospodarstvo.

Živeći na imanju u Feričancima, osjetio je problem Slavonije, prije svega, prometni. Osjetio ga je u vlastitom gospodarstvu. Otkako se trgovina počela razvijati u novim okolnostima, slabe komunikacije sve više guše

²⁴ J. Horvat, isto, str. 24.

prirodno bogatu zemlju. Agrarna proizvodnja sve više ovisi o srednjoeuropskom tržištu, do kojeg se teško stiže. U slavonskoj je nizini od rimskih vremena na dnevnom redu pitanje prometnih kanala, jeftinijih i jednostavnijih od cestovne mreže, a tome je opet preduvjet regulacija rijeka. I u gornjoj su Hrvatskoj od kraja XVIII. stoljeća uvijek iznova načinjali regulaciju toka rijeke Lonje. Karlo Mihalović zagrijavao se za staru osnovu kanala Drava - Sava - Dunav; uspio je provesti regulaciju rijeke Vuke. Time se istaknuo među slavonskim unionistima. Dobio je i Leopoldov orden. Ponuđeno mu je i barunstvo, no on to nije prihvatio.

Koliko je Mihaloviću toga desetljeća porastao politički ugled, govori to da je 1873. bio na prvom mjestu kandidat za bansku čast, no za nju se nije previše otimao. Banom je postao Ivan Mažuranić. Mihalović je i dalje boravio na imanju te se bavio gospodarstvom, a imao je brojno potomstvo: šest sinova i dvije kćeri. U političkom je životu i nadalje vidljiv samo povremeno, mada je narodni zastupnik i delegat u peštanskom saboru. Nije imao temperament ni „pravu žicu“ političara. Njegova jedina strast bila je glazba. Svi su Mihalovići bili glazbeno daroviti. Karlo Mihalović bio je vrstan pijanist, poklonik i mladi Lisztov prijatelj. Kod kućnih komornih koncerata sudjelovao je u izvođenju djela za dva glasovira. I mlađi mu je brat Edmund bio glazbenik i skladatelj, a postao je i nasljednik Lisztov na položaju direktora Glazbene akademije u Budimpešti. Glazbeno nadareni bili su svi Karlovi sinovi. Glazba je Karlu Mihaloviću jedina ispunjavala drugu polovinu života, kad je napustio ekonomske eksperimente i politiku, gdje je umjesto priznanja doživljavao većinom neugodnosti, premda se nije isticao u stranačkim borbama. Rano se pogrbió jer je bolovao od neke vrste spondiloze.

Sredinom 80.-ih godina XIX. st. Mihalovići su pošli na novu seobu. Približivši se šezdesetoj godini, za tadašnje pojmove starac, Karlo Mihalović kapitalizirao je djedovinu i preko Osijeka dospio u Zagreb, ali je prvo najstarijem sinu Dmitriju kupio čepinsko imanje, a potom sebi kuću u Zagrebu. Kupio je kuću u Demetrovoj ulici br. 5, na starim gradskim bedemima.²⁵

Selidba nije zadavala naročite probleme. Kultura u drugoj polovini XIX. stoljeća je nazadovala. Ljudi su se bez obzira na društveni status, redovito prilagođavali već izgrađenim prostorijama. Mihalovići su jednostavno prenijeli obiteljsko pukućstvo iz Feričanaca u Zagreb.

Očev je ponos bio četvrti sin Antun, koji je naslijedio njegove sklonosti, tj. smisao za gospodarstvo i interes za politiku. On je jedini Mihalović koji je postao aktivan i vidljiv u javnom životu. Rodio se 21. srpnja 1868. godine, u godini kada je sklopljena Hrvatsko-ugarska nagodba.

²⁵ J. Horvat, isto, str. 115.

U svojoj pedesetoj godini, kao ban odigrao je 1918. odlučnu ulogu, kad se srušio nagodbeni sustav i Austro-Ugarska propala.²⁶ U vrijeme dok je Antun Mihalović politički jako napredovao, dogodila se velika tragedija. Karlova se kći povukla u samostan postavši redovnicom. Nitko ne zna zašto je to učinila. Ubrzo je otrovana ugljičnim dioksidom, a govorilo se da se ubila. Karlo Mihalović se od te boli nije nikada oporavio. Živio je izolirano, bježeći od svijeta. Vrijeme je prolazilo, a Mihalovići su zauvijek otišli u hrvatsku povijest.

Plemićka obitelj Mihalović u Orahovici

Temeljem nepotpune i uništene gruntovne građe u Općinskom sudu u Orahovici, i rukopisu Mate Mitrovića, saznajemo (...) *da je u Orahovici u XVIII. i XIX. stoljeću živio Petar plemeniti Mihalović, Alexander von Mihalović, sestra mu Vilhelmina, Ignjac pl. Mihalović.*²⁷ U knjizi Josipa Bösendorfera piše da 1765. g. drži to imanje poručnik Mihalović.²⁸ U rukopisu Mate Mitrovića čitamo kako je bila organizirana uprava vlastelinstva. Između ostaloga zapisano je da je *spahiluk orahovički pod jurisdikcijom (upravom) plemenite i časne familije Mihalović, koja upravlja varoši i narodu omogućuje 9 dnevni pazar.*²⁹

Nadalje, u istom se dokumentu nabraja da varoš broji 225 kuća i 533 duše. U organizaciji vlasti toga vlastelinstva bio je jedan providnik (nadglednik, upravnik), koji daje ili uskraćuje prava kmetovima (podložnicima); tu su i dva pisara (notaroša), šest španova (nadstojnik nad kmetovima ili gospodarski činovnik na feudalnom imanju) zaduženih za vlastelinska imanja, pet volara s družinama, dva skoroteče, jedan bubnjar, dva boktera (noćni čuvar), četiri pandura i jedan stražar.³⁰ Seljaku - kmetu tada je bilo vrlo teško jer je od cjelokupnog uroda na svom skromnom posjedu morao davati desetinu vlastelinu. Više je puta orahovački kmet bio toliko opterećen da je otišao u šume u odmetnike, a iz tih gustih šuma dizao je bune. Kmet je na području Orahovice radio i patio, a u samome trgovištu, mjestu i oko njega, vlastelini su dobro živjeli.

²⁶ J. Horvat, isto, str. 125.

²⁷ Mate Mitrović, *Prilog građi povijesti naše Orahovice*, Orahovica, 2003. (neobjavljeni rukopis)

²⁸ Josip Bösendorfer, *Crtice iz slavonske povijesti*, Kamenotiskare Julija Feiffera, Osijek, 1910, str. 356.

²⁹ M. Mitrović, isto, str. 7.

³⁰ M. Mitrović, isto, str. 8.

Iz toga vremena imamo u Orahovici važne spomene i objekte, kao primjerice uzidani veliki magazin - skladište. Taj objekt i danas postoji, a u vlasništvu je PP „Orahovica“.

Ostali orahovački velikaši i poznate osobe

Ljudevit Vukotinić rođio se u Zagrebu 14. siječnja 1813. Roditelji su mu bili Imbro Farkaš, veleposjednik u Križevačkoj županiji i Amalija, rođ. plemenita Petrović, kći septemvira (septemvir - član stola sedmorice) Josipa Petrovića. Obiteljsko prezime bilo mu je Farkaš. Obitelj iz koje dolazi Ljudevit dobila je 2. travnja 1690. hrvatsko-ugarsko plemstvo, udomila se u Križevačkoj županiji na imanju Lovrečina, što ga je kupila od grofova Patačić. Lj. Farkaš umire je 17. ožujka 1893. godine.

Političar, pjesnik, botaničar, ilirac, zastupnik u Hrvatskom saboru i veliki župan Križevačke županije, Ljudevit Farkaš je 1840. godine stekao pravo da pored svoga imena piše i ime Vukotinić. Bio je i vitez Reda Leopoldova, vitez Željezne krune III. razreda i posjednik Ratne medalje te prvi član Jugoslavenske akademije u Zagrebu. U krajeve oko i u Orahovicu dolazi Josip pl. Farkaš, kao veliki sudac požeške županije, a nećakinja pl. Ljudevita, Aurora-Zora Farkaš dolazi u Orahovicu, gdje se udaje za ljekarnika Milana Stošića. M. Stošić i Zora Farkaš dobivaju 1890. godine sina Zvonimira Stošića, samozatajnog oca suvremene i moderne Orahovice. Zvonimir Stošić bio je među najzaslužnijim ljudima koji su se svojom snagom, autoritetom, sredstvima i znanjem zalagali za razvoj, izgradnju i kulturni napredak Orahovice. Bio je osnivač i utemeljitelj „Društva za poljepšavanje Orahovice“. Ta se organizacija bavila različitim programima, među kojima se ističe uređenje Orahovice, izgradnja kupališta, otvorenje javnih putova itd. Nije bio pravno plemenitaš, jer se to nasljedstvo po ondašnjim pravilima gubi s majčine strane. Otac nije bio plemenita roda. Danas u znak zahvalnosti prema ovom velikom Orahovčaninu, jedna ulica nosi njegovo ime pod nazivom Šetalište mr. ph. Zvonimira Stošića.

Karlo pl. Vukotinić neke od svojih radova iz botanike pisao je kod svoje nećakinje u Orahovici, boraveći na oporavku.

Baruni Gutmann u Orahovici

Vrlo sposoban industrijalac i privrednik Salamon Henrih Gutmann, židov iz Nagykanisze, stigao je na valpovačko područje još 1883. godine kako bi ispitaio mogućnosti za otvaranje i organiziranje velikih radilišta; u prvom redu, zanimala ga je eksploatacija šuma, kamena i poljoprivredna proizvodnja. Tvrtka S. H. Gutmann u Nagykaniszi, u Mađarskoj, osnovana je 1848., te se bavila trgovinom razne robe, naročito trgovinom šumskih proizvoda.³¹ Salamon je već potkraj XIX. stoljeća imao oko 60 godina i želio je što prije otvoriti privredna gradilišta i radilišta. Za to je imao sve uvjete jer je posjedovao veliki početni kapital, stečen na posjedima u Nagykaniszi u Mađarskoj, pa i u dijelovima Austrije. U poslovima Salamonu su pomagali razni stručni suradnici, a kasnije njegovi sinovi Edmund (Eduard), Vilim (Vilmoš), Ladislav (Lacika), i Alfred (Aladar). U pisanim dokumentima i materijalima što ih je prikupio tajnik glavnoga ureda poduzeća Josip Hakenberger o poslovanju tvrtke Gutmann, stoji i podatak da su sinovi gospodina pl. Salamona bili vrlo sposobni voditelji velikih privrednih poslova kao što su pilane, izgradnja cesta i pruga, zatim istraživački radovi na otkrivanju kamena, pitke vode, te na izradi melioracija i odvodnje suvišne vode iz polja. Gradili su ribnjake, jer je tlo bilo veoma nisko, pa su se rijeke mogle slijevati na određena mjesta. Danas su ribnjaci Grudnjak u vlasništvu PP „Orahovica“. Podizali su voćnjake na južnim dijelovima i obroncima Orahovice, kao i vinograde. Jako je značajna bila tvornica tanina. Tvornica tanina ostala je još i danas u istom obliku kao što je bila građena.³² Bavljenje stočarstvom, uzgojem konja, te eksploatacijom šuma i organizacijom vicinalnih (putničkih, mjesnih) i industrijskih željeznica u dužini od oko 200 km, zahtijevalo je mnogo radnika, stručnjaka i činovnika, pa je zbog toga trebalo izraditi veliki broj stanova, baraka, skladišta, stovarišta, mostova, ograda, staja i drugih objekata. Neki od spomenutih gospodarskih objekata u Orahovici, i danas su u funkciji.

S obzirom da je Salamon Gutmann već bio u podmaklim godinama (78 godina) predao je u cijelosti rukovođenje poduzećima svojim sinovima. 1898. godine, sinovima Edmundu, Vilimu, Ladislavu, i Alfredu, dodijeljen je plemićki naslov. Tom prigodom mijenja se i naziv poduzeća u „Gutmann de gelse de Belišće“ sa sjedištem u Nagykaniszi. Upravu tvornica u Belišću vodio je barun Edmund, o željeznici je skrbio barun Vilim, a barun Ladislav upravljao je kamenolomima u Orahovici, te ribnjacima Grudnjak. Edmund

³¹ Josip Hakenberger, *Postanak i povijest Belišća*, Zagreb, 1946, str. 10. (neobjavljeni rukopis)

³² J. Hakenberger, isto, str. 12.

dobiva sina Artura, a Alfred dobiva sinove Ota, Ernia i Viktora, od kojih je posljednji bio barun u Orahovici. Ladislav ima kćer Eriku koja je udana za Czuczka, sposobnog čovjeka koji je značajan za razvoj cijelog Gutmannova imanja.

Udruženi baruni Gutmann 1896. godine kupili su od grofa Pejačevića iz Našica i grofa Jankovića vlastelinstvo u Orahovici, Voćinu, Drenovcu i drugim mjestima gdje su preuzeli i solidno razvijali gospodarske osnove za napredno ratarstvo, stočarstvo, ribnjačarstvo, te voćarstvo i vinogradarstvo. Njihovi posjedi bili su Verešmajur, pustara Zdenci, Gutmanovci, Breštanovci, Oskoruš, Nelin dvor i Krivaja.³³

U stručnim se izvyještajima poduzeća nalazi podatak da je u šumi Hercegovac kod Orahovice otkriven izvor vode, kako stoji u izvješću iz 1899. godine, što obiluje (...) *rudnim sastojinama, važnim za zdravstveno oporavljanje ljudskog organizma, te vrlo povoljno djeluje na ljudski organizam, te je bila i u inozemstvu priznata kao mineralna voda...*³⁴ Ovaj izvor i danas postoji i nosi naziv Gutmannov izvor. Spomenuti izvor nalazi se u pećinskom prostoru te je spremnika od oko 5 prostornih metara; izvorska je voda točena u boce i cisterne te je u velikim količinama otpremana za Belišće, Osijek i dalje, a vlakom je tjedno po nekoliko puta odvožena za Belišće i Osijek, već postojećom željeznicom.

S izgradnjom pilane aktualizirano je pitanje dovoza drva iz šume pa je 1884. godine izgrađena industrijska željeznička pruga što je povezivala pilanu sa šumama iz kojih je drvo stizalo. Prva pruga bila je 16 km dugačka, te je vodila u šumu Gradina kod Harkanovaca. Pruga je išla trasom današnje pruge za Prandauovce.³⁵

Gutmannova je željeznica bila pretečom današnje slavonsko-podravске željeznice. Nakon toga pristupilo se gradnji pruge od Belišća do stanice Viljevo Kapelna. Stanica Belišće - Viljevo Kapelna izgrađena je i koncesionirana, ne kao industrijska željeznica, nego kao vicinalna željeznica s javnim prometom. Koncesija je za tu željeznicu izdana na ime braće Edmunda, Vilima, Ladislava i Alfreda Gutmanna, kao njihovo privatno vlasništvo. Osim glavne pruge Belišće - Viljevo Kapelna, imala je ta željeznica i pobočne pruge: Belišće - dravska obala, te Donji Miholjac - dravska obala.³⁶ Vicinalna željeznica imala je velik značaj za čitav kraj jer je služila javnom prometu, tj., prijevozu putnika, državne pošte, itd.

³³ J. Hakenberger, isto, str. 9.

³⁴ J. Hakenberger, isto, str. 19.

³⁵ J. Hakenberger, isto, str. 8.

³⁶ J. Hakenberger, isto, str. 16.

Obitelj baruna Gutmanna znatno je pridonijela unapređenju cjelokupnog gospodarstva na području Orahovice. Nije bilo ni jednog mjesta u tim krajevima kamo nije dosegno njihov posjed.³⁷

Nepoznati plemić Martin plemeniti Nagy

O ovom plemiću povijest nažalost, ne znade ništa. Na njegovo postojanje podsjeća nas samo kamena ploča što je uzidana u zidove vinskog podruma u samom središtu Orahovice. Nedostaju gruntovni i katastarski dokumenti. U župnom uredu, kao niti u matičnim uredima nema pouzdanih podataka što bi nam mogli išta reći o ovom plemiću koji je bio sigurno kvalitetan vinogradar i podrumar. Vinski podrumi što su danas u vlasništvu PP „Orahovica“, proizvode i njeguju najkvalitetnije vrste vina i tako nasljeđuju bogatu tradiciju Martina pl. Nagya.

Zaključak

Plemstvo Orahovice i orahovačkoga kraja u XIX. stoljeću činili su Mihalovići, Vukotinović-Farkaš i Gutmanni. Mihalovići su bili plemenitaši koji su nastupali u javnom životu Hrvatske, a zatim su polako nestajali. Najmlađe potomke roda Mihalovića, sudbina je rasula po svijetu. Posljednji su potomci te ugledne obitelji, baštinili umjetničke sklonosti. Bave se glazbom, pišu stihove, te čak rade i na filmu. Od davnina su Mihalovići pokazivali zavidne glazbene sposobnosti, pa je kuća Karla Mihalovića u Zagrebu odjekivala skladnim zvukovima glasovira.

Što se tiče obitelji Gutmann, njihov je život vezan za poljoprivredu, izgradnju cesta, vinogradarstvo, eksploataciju šuma. Poduzeće Gutmann de Gelse bilo je u njihovu vlasništvu. Poduzeće je zapošljavalo velik broj ljudi, koji su zajedno s rukovodstvom poduzeća, održavali poslovanje na najvišoj razini i na taj način priskrbili prosperitet čitavom kraju. Nakon I. svjetskoga rata poduzeće je bilo u nešto lošijem položaju, (...) *a na području vlastelinstva Orahovica su harali neodgovorni pljačkaši.*³⁸ No unatoč tome, poduzeće Gutmann de Gelse uspjelo se održati. Iako je poduzeće danas rascjepkano, novi vlasnici nastavljaju posao svojih prethodnika. Važno je napomenuti da su radne jedinice Gutmanovci, Krivaja, Breštanovci, Nelin

³⁷ J. Hakenberger, isto, str. 17.

³⁸ J. Hakenberger, isto, str. 25.

dvor i ribogojilišta Grudnjak danas u vlasništvu PP „Orahovica“, poduzeća što je znalo pozitivno iskoristiti Gutmannovu vrijednu ostavštinu.

Za vinogradarstvo je vezana i plemenitaška obitelj Nagy, koja je podigla nadaleko poznate podrume, danas također u vlasništvu PP „Orahovica“.

Što se pak tiče plemenitog Farkaš-Vukotinovića i njegove nećakinje Aurore-Zore udane Stošić, činjenice izgledaju drugačije, jer u Orahovici postoje, žive i rade njihovi izravni potomci. I njih je posvuda po svijetu. Njemačka i Švicarska druge su im domovine... Profesije su im bliske medicini, no bilo je među njima kapetana duge plovidbe, strojara, brodograđevinara.

Osvrnemo li se orahovačkim krajem, osjeća se duh plemenitaških obitelji koje su ušle u povijest hrvatskoga naroda.

Prilog: **Grb Mihalovića**³⁹

Mihalovich (M i h a l o v i ć L). (Taf. 85).

W a p p e n: In B. auf gr. Boden nach links auf #

Roase reitend ein Mann mit r. Talare, r. Hute und g. Stiefeln, in d. Rechten einen s. Streitkolben mit g. Knopfe an d. Schulter gelehnt haltend.

Kl e i n o d: Drei w. Stranssenfedern.

D e c k e n: bs. - rs.

Adels- und Wappenbrief d. d. Wien , 16. März 1716 von König Karl III. für den Fähnrich Demeter Mihalovich, dessen Ehefran Anna Christophovich u. Sohn Gabriel.

(Lib. Reg. XXXI. 135).

Angesehene Familie des Veröczer Komitates. Hierher gehören der kroat. Politiker Karl v. M. und der Compositeur Edmund v. M.

MJHALOVICH (MIHALOVIĆ, L)

Grb Mihalovića je opisan (blazoniran) na 119. stranici Bojničićeve *Der Adel Kroatien und Slavonien* i prikazan na tabeli (Taf.) 85.

U opisu je istaknuto da su Mihalovići dobili grb za posebne vojne zasluge, s titulom velikaša 16. ožujka 1716. godine od kralja Karla III. i to Demetar, supruga Ana Kristofović i sin Gabrijel.

³⁹ Ivan Bojničić, *Der Adel Kroatien und Slavonien*, Nurnberg, 1899. (reprint. Golden Marketing, Zagreb, 1995.)

ISSN 1846-3819

POVIJESNI ZBORNIK
godišnjak za kulturu i povijesno naslijeđe

broj 1 i 2 (God. I)

Osijek, 2006./2007.

POVIJESNI ZBORNIK
godišnjak za kulturno i povijesno naslijeđe
br. 1 i 2, Osijek 2006./2007.

Nakladnik:

Odsjek za povijest – Filozofski fakultet Osijek

Za nakladnika:

Prof. dr. sc. Ana Pintarić, dekanica

Izv. prof. dr. sc. Ivan Balta, predstojnik Odsjeka za povijest

Uredništvo:

Prof. dr. sc. Pavo Živković, Filozofski fakultet u Osijeku

Prof. dr. sc. Slobodan Čače, Sveučilište u Zadru

Prof. dr. sc. Mithad Kozličić, Sveučilište u Zadru

Prof. dr. fra Marko Karamatić, Franjevačka teologija, Sarajevo

Prof. dr. sc. Marjan Dimitrijević, Institut za nacionalna istorija, Skopje

Izv. prof. dr. sc. Ivan Balta, Filozofski fakultet u Osijeku

Doc. dr. sc. Miroslav Akmadža, Filozofski fakultet u Osijeku

Izv. prof. dr. sc. Azem Kožar, Filozofski fakultet u Tuzli

Prof. dr. sc. Márta Font, Bölcsészettudományi Kar, Pécs

Glavni urednik:

Prof. dr. sc. Pavo Živković

Tajnik uredništva:

Mr. sc. Zlatko Đukić

Lektor i korektor:

Marica Grigić

Računalna obrada i prijelom:

Ivan Nećak

Tisak:

Tiskara Soldo, Vukovar

Naklada: 300 primjeraka